

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,— per jaar, voor
België f 6,—. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

DE ESTETISCHE MENS

In de 20e eeuw kent men geleidelijk een verruiming van het begrip estetica en wel in dubbele zin: niet meer beperkt tot de kunst en niet meer beperkt tot het schone in strikte zin.

Traditioneel wordt „het schone” opgevat als hetgeen de zintuigen aangenaam treft, of hetgeen aangename of verheven gevoelens opwekt.

De eersten die ons overtuigd hebben dat het esthetische die enge grenzen te buiten gaat, zijn precies de kunstenaars. De romantici in de 19de eeuw, de expressionisten in de 20e eeuw bewijzen dat in hun werken. Van de dissonanten uit de finale van Beethoven's IXde symfonie tot de schrijnende klankagglomeraten uit „Le Sacre du Printemps” wordt het oor onaangenaam getroffen en toch spreken wij — juist daardoor van esthetische ervaring. Het naturalisme van Zola en het expressionisme van Faulkner, Malaparte of Sartre, wekken noch aangename noch verheven gevoelens op, maar worden integendeel ervaren als onlust en als uitdrukking van menselijke vernedering. Het is dus duidelijk dat ook het onaangename tot de esthetiek kan behoren, en dat ook het afgrijzen en de verontwaardiging vormen van esthetisch beleven kunnen zijn.

Rekening houdend met deze vaststellingen zou men geneigd zijn te beweren dat het voorwerp van de esthetiek: „het affectieve” is. Maar deze, vrij haastige conclusie, is vatbaar voor kritiek.

Immers, niet alle gevoelsprocessen noemen wij esthetisch en niet alle uitingen van gevoelens worden als esthetische objecten beschouwd.

Wie verliefd is, ondergaat een geheel ander gevoelsproces dan wie liefdespoëzie leest of schrijft — al kan het een wel eens het gevolg zijn van het ander.

Als men de verzen van Suleika leest, wordt men getroffen door de dichterlijke uitdruktingsvorm van de liefde tussen Goethe en Marianne Jung, maar niet noodzakelijk door de reële liefde tussen die twee. Een traditioneel moralist zal de liefde tussen de grijsaard en de jonge vrouw, tussen de dichter en de gehuwde vrouw veroordelen (en dat gebeurt ook op affectieve gronden) maar hij kan tegelijk de verzen die daaraan uitdrukking ge-

ven, esthetisch genieten en bewonderen. Wie zich met genoeg overlevert aan de angst bij de griezelverhalen van Poe, ondergaat een geheel ander gevoelsproces dan wie in de wildernis, ongewapend, een tijger ontmoet. In het eerste geval is de angst een genot op zichzelf, in het tweede geval wordt dat genot verstoord door ernstige bezorgdheid over de inzichten van de tijger. Natuurlijk kan men ook in de wildernis „uitdrukking” geven aan de affectiviteit, door een angstschreeuw, door hulpgeroep of door in een boom te klimmen. Maar zulk een uitdrukking van gevoelens zijn wij niet gewoon esthetisch te noemen.

Onze haastige conclusie, dat het esthetische identiek zou zijn met het affectieve als zodanig, moeten wij dan ook aanzienlijk corrigeren.

Wat is het meest opvallende onderscheid tussen liefde, haat en angst, die men ondergaat in het werkelijke leven en liefde, haat en angst die men ondergaat via een kunstwerk?

In het werkelijke leven ervaart men alle affecten als toestanden van het gemoed die moeten overwonnen of opgelost worden: liefde zoekt bevrediging, haat streeft naar afreactie, angst naar veiligheid, medelijden naar hulpverlening, welke conflicten ook naar een oplossing. Wanneer wij in het werkelijke leven overmand worden door gevoelens, menen wij „dat er iets aan gedaan moet worden”. In de werkelijkheid is het affect-

HARTELIJK DANK

aan al degenen, die hun abonnementsgeld van f 5,50 voor het Woord van de Week over 1964 reeds per giro hebben voldaan. En dit zijn er veel.

Ook onze dank aan hen, die dit zeer binnenkort eveneens nog zullen doen en wel op postrekening 58, t.n.v. de Humanistische Luisterkring te Utrecht.

Als omschrijving:

„W. v. d. W. 1964”.

U bespaart ons hierdoor heel veel werk.

De administratie.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 12 januari 1964

„De Ark“

Humanistisch Vakantie- en
Conferentie-oord

Belvédèrelaan 14
NUN SPEET



Goede verzorging,
mooie omgeving

VRAAG FOLDER

tieve leven de motor van het dadenleven. Zelfs de apatie van de wanhopige is nog een middel om aan de wanhoop te ontsnappen door de vergetelheid.

Via het kunstwerk gevoelt men liefde, haat en angst als zelfdoel, als iets dat niet voorbijgestreefd of opgelost dient te worden.

Natuurlijk kunnen in eenzelfde kunstwerk, gevoelens evolueren: van angst naar geruststelling, van liefde naar haat, maar zulke evolutie wordt niet ervaren als een verbetering of als een doelbenadering, maar eenvoudig als een verandering van gemoedsgesteldheid, waarbij alle fasen van het kunstwerk even waardevol kunnen zijn.

Een roman, een film of een toneelstuk kan, na vele tragische gebeurtenissen, een gelukkige ontknoping brengen, maar niemand zal beweren dat *daarom* het slot het meest waardevolle gedeelte van het kunstwerk is.

Dat verschil tussen het gevoelsleven in de werkelijkheid en het gevoelsleven op het gebied van het esthetische kan men definiëren als het onderscheid tussen de doelgerichte en de zelfstandige affectiviteit.

Het esthetische is de houding waarbij men gevoelens om hun eigenwaarde ervaart.

Wanneer wij het esthetische aldus omschrijven dan spreekt het vanzelf dat de esthetiek veel ruimer is, dan de artistieke bedrijvigheid.

Voorals in de 20e eeuw is men zich bewust geworden dat de zelfstandige beleving niet kan beperkt blijven tot de traditionele kunsttakken. Vandaar de uitbreiding van het begrip kunst over nieuwe gebieden: foto, film en T.V. voor de zgn. vrije kunsten en interieurversiering, huisraad, meubilair, industriële vormgeving en urbanisatie voor de toegepaste kunsten. Maar ook buiten dit ruime gebied van vrije en toegepaste kunsten kan het esthetische grote betekenis verkrijgen, namelijk in de wetenschap, in het sociale verkeer en in vele morele en levensbeschouwelijke opties.

Wat de wetenschap betreft vertellen wiskundigen ons immers dat er niet enkel juiste en onjuiste bewerkingen bestaan, maar ook fraaie en stuntelige. En deze zin voor het esthetische treft men ook in de empirische wetenschappen aan. Ongetwijfeld staat de *inhoud* van de wetenschappelijke kennis buiten alle gevoelsfactoren: hij is zeker een menselijk uitdrukkingmiddel, maar dan van de rationele vermogens en niet van de sensibilliteit. Maar de formulering en de be-

schouwing van de wetenschappelijke kennis kan in geringere of grotere mate onze gevoeligheid uitdrukken en onze gevoeligheid opwekken. Het is zaak van het loutere verstand om te begrijpen wat de structuur van het heelal is. Maar het is mede een zaak van de sensibilliteit om te beseffen wat het voor de mens betekent: reiziger te zijn op een onafzienbare, uiteenspattende wereld.

Ziedaar, naast het kunstgenot, een tweede, belangrijke functie van de esthetiek, namelijk: de loutere kennis op te nemen in de totaliteit van onze persoon en daardoor te leren aanvoelen wat onze kennis als levensverrijking waard is.

Wat het sociale verkeer betreft, zijn er omgangsvormen die weinig of geen praktisch nut (meer) hebben, zoals de handdruk, of de hoffelijkheid van mannen tegenover vrouwen. De enige zin daarvan is van esthetische aard: het zijn uitdrukkingen van een affectiviteit, die vaak niet meer werkelijk aanwezig is, maar die juist door de handdruk of het gebaar van hoffelijkheid kan heropgewekt worden.

Ziedaar een derde functie van de esthetiek: zij onderhoudt en stimuleert de affectieve verbondenheid onder de mensen.

Wat morele opties betreft, zijn er die wij moeilijk een praktische fundering kunnen geven — tenminste niet op onbetwistbare wijze — en waaraan wij toch wensen vast te houden.

Zo kan men denken aan de morele optie voor democratie boven autocratie. Men kan natuurlijk pogen, de voorkeur voor democratie te funderen op praktische gronden, door de bewering dat zij het beste middel is om van elk mens een zo groot mogelijk rendement te verkrijgen en om aan de menselijke gemeenschap een zo verscheiden mogelijk uitzicht te geven. Maar de tegenstanders van de democratie kunnen wijzen op de piramides van Gizeh en op de autostrades van het nazistische Duitsland om aan te tonen, dat al vast onder bepaalde omstandigheden, het rendement van de autocratie veel groter is. En dat inroepen van „bepaalde omstandigheden“ is steeds het sirenengezang geweest van autocraten, in alle omstandigheden... Bovendien kunnen zij er aan toevoegen dat de verscheidenheid van de gemeenschap, waartoe de democratie leidt, minder aantrekkelijk is dan een eenvormige en daardoor doelgerichter gemeenschap.

Als wij dan toch de democratie en de plu-

Meldt U aan als
DONATEUR
voor het

**Centrum
voor
Humanistische
Vorming**

Bijdrage f 3,75 per kalenderjaar
Gironummer 60.84.68, ten name van
Centrum voor Humanistische Vorming
Secretariaat: Oudegracht 152, Utrecht

Bij bovengenoemd Centrum is verschenen de
documentatie „Humanistisch Vormings-
onderwijs“ Prijs f 0,50

ralistische maatschappij willen verdedigen — en dat wil ik met grote overtuiging — dan moeten wij toegeven dat onze voorkeur berust op esthetische overwegingen, d.w.z. op het verkiezen van een bepaald *mensbeeld* en een bepaald maatschappijbeeld, boven andere. Wanneer ik beweer dat de democratie, zelfs in ongunstige historische omstandigheden, te verkiezen valt boven de autocratie, dan beweer ik dat het beeld van de vrijwillig solidaire gemeenschap, van de medebeslissende mens en van de veelzijdige maatschappij het meest *in mijn smaak valt*, dat het mij *affectief* het meest bevredigt, zelfs wanneer men daarvoor, in sommige historische omstandigheden, de prijs moet betalen van een niet optimale doeltreffendheid.

Ziedaar een vierde functie van de estetik: zij is de voedingsbodem en de uiteindelijke fundering van heel wat morele beslissingen. Wat levensbeschouwelijke opties betreft, is de esthetische motivering nog veel duidelijker. Deïsten, ateïsten en agnostici kunnen onderling even verstandige en scherpzinnige mensen zijn, die beschikken over dezelfde kennisbronnen (deze van de wetenschap) en over gelijkwaardige rationele vermogens. De deïst haalt uit de wetenschappelijke feiten aanwijzingen voor het bestaan van God; de ateïst haalt er aanwijzingen uit voor de overtuiging dat het universum uit loutere natuurverschijnselen bestaat; de agnosticus legt nadruk op de polyvalentie van wetenschappelijke gegevens. Tot de uiteindelijke levensbeschouwelijke optie komen wij dan, doordat ons wereldbeeld niet enkel uit objectieve kennis, maar mede uit interpretatie van de feiten bestaat. Een volledig wereldbeeld is (voorlopig) nog onmogelijk zonder een *aanvullende* interpretatie. En elke aanvulling is een optie tussen verscheidene hypotesen en elke optie is de uitdrukking van onze verlangens, onze verwachtingen, soms ook onze hoop en vrees, kortom onze affectiviteit.

Zo is een levensbeschouwing uiteindelijk een esthetische vormgeving van onze kennis, d.w.z. een omvorming van partiële kennis tot volledig wereldbeeld, door middel van onze sensibele, waarvan dat wereldbeeld een afspiegeling is.

Ziedaar een vijfde functie van de estetik: zij stelt ons in staat, uit het materiaal van onze kennis een wereldbeeld te vormen — niet tegen de wetenschap in, maar met behulp van de wetenschap, niet buiten het rationele, maar met behulp van de ratio — een wereldbeeld waardoor het uitwendige milieu van de nuchtere feiten en het innerlijk milieu van de menselijke gevoelens tot een syntese worden gebracht.

J. L. BROECKX

Rede en Religie in het Humanisme

In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15x23 cm. - Omvang ca. 250 pag.s

Prijs f 9.90

U kunt dit bestellen door overschrijving op giro 30.49.60, t.n.v.

Centraal bureau Humanistisch Verbond
OUDEGRACHT 152 — UTRECHT

wij zijn het . . .

Vaar bootsman, naar de lichte horizon;
Sleep wandelaar, in zon en regen
Uw lichaam door het stof der kronkelwegen;
Duik zwemmer, in de koele en klare bron;
Gij komt nooit iemand dan uzelve tegen.

Wij zijn het die een waarde en zin verlenen
Aan avondwind en leeuwerikslied,
En aan 't befaamde ruisen van het riet.
Want wij verbeelden in de fenomenen
Wat in ons opkomt, tintelt en verschiet.

Wij zijn in onze ellende onmeetlijk rijk;
Wij kunnen in het spel der wolken
De klopp van ons geheime hart vertolken;
Wij bouwen tempels en uit stinkend slijk
Knedden wij goden om die te bevolken.

Jan Greshoff

natuurlijk bewaart u de radiolezingen

Om U het bewaren mogelijk te maken en het herlezen van de radiolezingen tot een genoegen te maken, is er een handig verzamelbandje te verkrijgen.

Aan dit linnen bandje, dat voorzien is van een gouden opdruk, zult U veel plezier beleven.

De prijs, die laag gesteld is, bedraagt f 1,95. Gireer het bedrag op postrekening 58 t.n.v. Humanistische Luisterkring het Woord van de Week te Utrecht.

Hij is eigenlijk nóg erg oud geworden — 67 jaar, in een tijd dat de leeftijd waarop iemand stierf gemiddeld beneden de veertig jaar lag. Hij was een bijzonder levend mens, ik bedoel: steeds weer opnieuw stuwde er een nieuwe drang in hem op tot leven. Toen dát vuur gedooft was, duurde het niet lang meer of hij was dood.

Gespaard heeft hij zichzelf niet. Als men van iemand wel eens zegt: hij brandt fel en kort, dan ontsnapte hij toch aan die consequentie. Fel leefde hij. Alles was ongewoon aan hem. Mislukt in het gezin, op school, in een betrekking. Op eigen verzoek naar Indië. Een snelle carrière, dramatische intermezzi. Steeds sterker werd hij zich zijn bredere of hogere mogelijkheden bewust. Dat was gevaarlijk — dan wankelt men tussen verbittering en charlatanerie. Heel dicht is hij bij het laatste tijdens zijn verloftijd in het vaderland. Met de explosie van Lebak bevrijdt hij zich. Maar Lebak was niet alléén een verlossing, het was ook eenvoudig feitelijk de proef op zijn bestaan. Psychologen verdringen zich rondom Lebak: hij zocht een springplank, zeggen ze.

Maar hij heeft daarna nog 31 jaar geleefd — en de lijn naar zijn einde is recht, zoals bij nader inzien óók die voordien van zijn jeugd naar Lebak. Hij was eigenlijk helemaal niet zo springerig. Zoals hijzelf ergens ongeveer zegt: ik ben veel systematischer dan men denkt.

Midden in zijn leven staan die zeven bundels Ideeën welke hij na zijn meesterwerk, de Max Havelaar, heeft geschreven. Er zijn daarnaast nog geschriften, die op zichzelf briljant en ook wel sterk zijn, zoals Minnebrieven en zijn eerste brochure over Vrije Arbeid in Nederlands-Indië, Pruisen en Nederlang, zijn causerieën in De Locomotief, zijn grote essay over Specialiteiten. Maar de Ideeën zijn uniek. Daarin is hij geheel zichzelf: scherpzinnig, gevoelig, paraat, kort en dodelijk of breedvoerig en ontroerend. Met de Ideeën heeft hij een groot levenswerk geschreven, dat op onderscheidene punten onverwoestbaar is, doordat het merendeels

spontaan en vrij geloosd werd.

Aan de ingang van de Ideeën staat het aforisme, dat ontelbare keren geciteerd is, meestal fout: „Misschien is niets geheel waar, en zelfs dát niet” Het is Idee nr. 1 — en het is wezenlijk onbewust, zeven bundels volgehouden, het thema van zijn werk: de systematische twijfel, het intelligente onderzoek naar de houdbaarheid van alle stilzwijgende voorkeuren en afkeren van zijn tijd.

Hij heeft niet veel problemen opgelost — al was hij aanwijsbaar niet alléén, zelfs niet hoofdzakelijk een afbreker — maar hij heeft vele zaken als eenvoudig *vraagstuk* gesteld. De zedelijke norm van het gezag, de principiële gelijkwaardigheid van man en vrouw, de ingewikkeldheid van het kind, de samenhang tussen geloof en maatschappelijk onrecht. Hij heeft met zijn werk geweldig bevrijdend gewerkt.

Er is buitengewoon veel van zijn werk gepubliceerd, méér dan van vele auteurs toelaatbaar geacht zou worden. Maar het kán bij hem. De volledig-verzamelde editie van zijn boeken, brieven en documenten verschijnt successievelijk.

Maar het boeiendst verschijnt hij in de onopzettelijke flarden van zijn schriftelijke bezigheid, in brieven, in dagboeken, in notities. Ongepubliceerd tot heden zijn de losse aantekeningen uit een notitieboek omstreeks 1870: „Individueel ongeluk niet achten”. „Hoogste graad van menschenliefde is het medelijden te overwinnen”. „Begrijpen is genot, begrepen te worden: ook”. „Er wordt meer niet begrepen uit belang, dan begrepen uit liefde tot de waarheid.”

Het zijn geen imposante uitspraken, maar probeersels voor Ideeën, vluchtige notitie van noties. Maar binnen de sfeer van zijn tijd moeten zij gezien worden als de aanzet tot gedachten over onaantastbare vanzelfsprekendheden der moraal dier dagen. En als wij dan zijn „drukte” over de geest van zijn tijd soms niet goed meer kunnen begrijpen, dan bewijst dát juist zijn betekenis.

P. SPIGT.

Ik wou mezelf gaarne eens ontmoeten om te weten hoe ik me beviel. Maar 'k moet bijzonder goed gehumeurd wezen op die dag, want ik hou niet van onaangenaamheden.

Multatuli (1820—1887)

lezingen voor de radio

- | | | |
|------------------|-----------|---|
| zo. 19 jan. VARA | 9.45 uur: | L. van der Wal: „Zieltjes winnen voor het humanisme”. |
| zo. 26 jan. VARA | 9.45 uur: | M. G. Rood: „Waarom zouden wij ons druk maken”. |
| zo. 2 feb. VARA | 9.45 uur: | G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”. |